Рік 1917. Число 2.

Бібліотека „Канадийского Фармера“.

НАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ В БЕЛЬҐІЇ

написала С. Русова.

Богдан Хмельницький в Галичині.

Написав

ІВАН КРИПЯКЕВИЧ.

Ціна 25 цт.

Накладом »Канадийського Фармера«,

852 Мейн стр.

Вінніпеґ, Манітоба.

Національні відносини в Бельґії.

написала

С. Русова

Богдан Хмельницький в Галичині.

Написав

ІВАН КРИПЯКЕВИЧ.

Ціна 15 цт.

Накладом »Канадийского Фармера«

852 Мейн стр. Вінніпеґ, Манітоба.

НАЦІОНАЛЬНІ ВІДНОСИНИ В БЕЛЬҐІЇ.

Тепер, коли невеличка Бельґія звернула на себе увагу всього сьвіта, хочеть ся спитати себе: що дало таке шляхотне завзятя, таку шляхотську відвагу? Усяк, хто скільки небудь знайомий був з станом осьвіти в Бельґії з її громадськими інституціями, з її школами, той повинен був сподівати ся що так і стане ся, як оно на наших очах склало ся: бельґійський народ завше виховував ся на пріціпах морального відношеня до сїх народів, він виковав золоту мрію загального єднаня народів. На протязї останних 10 — 15 літ скільки всесвітних з'їздів упорядкувала Бельґія. З її тепер так немилосердно зруйнованої столиції ,з гарного невеличкого Брюселя, розлїтали ся по всьому світу заклики до спільної роботи, до одностайної праці для вселюдської культури, для загального добра. Вчені, громадські діячі, комерсанти й художники з усього світа сходили ся до Бельґії,, і всїх вона витала, як найдорозших гостей, усїх обгортала своєю веселою приязню. Вона так радїла, що на сїй землї, обробленій руками її працьовитого народу, сходить сяйво культури, сяйво палкої віри в майбутнє щастє усїх людей і в перемогу світа науки й краси над темрявою несвідомости. Поруч з сим широким гуманїзмом, який озивав ся на всї поступові завданя й замисли, в серцї кождого бельґійця жила глибока, свята любов до свого власного рідного краю, любов, що справдї, в кожду хвилину могла зробити з звичайного бельґійця героя, який радий краще затопити своє поле, знївечити працю кількох поколїнь, а не дати ворогу заволодїти його рідною коханою землею. На оборону рідного краю вся Бельґія стала однодушно, і хоч її подужали, але Бельґія не прохала анї жалощів, анї милости — вона гинула з певною вірою, що вона встане, що вона ще береть ся за свою волю, за свій край і переборе лихий час.

Воля і рідний край, то були світлї лозунґи бельґійсько го народа на протязї всього його історичного житя: він потрохи визволяв ся й з під німецької й з під французької влади й почав складати свою власну державу й суспільне житя. Ся будівнича праця затримувалась неодноманїтним національним складом бельґійської людности. Спокон-віку на території Бельґії жили дві дуже з собою не схожі народности — на сході флямандська, на заході валонська. Перша по своєму походженю й по своїй мові стояла ближче до ґерманської культури, друга — до романо-ґальської. Але вже в початках середнїх віків обидві народности виразно виявили свою волю жити одностайно й боронити від сусїдів свою незалежність. І спільне житє не унулювало анї крихти національну самостійність нї валонів, нї флямандцїв; расовий тип зістав ся незмінений в обох, і сей дуалїзм викликав дуже часто суперечки в громадському житю: флямандцї дорікають валонам за те, що вони підлягають латинському впливу своїх західнїх сусїдів-французів; валони висмівають флямандців за їх німецьку грубість, обзивають їх образливими прізвищами. Але щось єднало обидві нації, і держава їх, переходячи довгий час з рук австрійських, еспанських та бурґунських володарів, зіставала ся весь час цільною, міцно злитою з Бельґією. Се єднаня в 1830 р. виявилося певною хитрою обороною незалежности Бельґії, але ся спільна боротьба не означала зовсім того, що обидва народи національно поєднали ся: нарізно стояли вони обидва в своїх рисах національних, хоч які закони не вигадували принци бурґонські, й еспанські, і французькі, й німецькі, й перші бельґійські королї, еволюція бельґійської держави йшла й економічна й соціяльна, але природа національна обох народів не мінялась, — флямандцї все були мускулясті, жилуваті, з круглою головою, блакитно сірими очима, волосєм, повнокровні, здорові.

Повна тверда воля світить ся в очах, які наче в далечинї вбачають щось ясне: до чого вони йдуть, до того мусять дійти. Мовчазні, не з отвертою душою, вони наче несуть на собі печать завзятя і витривалости. Сї люди виросли серед мовчазної, непринадної природи, яку вони своїми руками

вкрили золотим хлібом і квітчастими левадами. В них віра міцна в працю і працею вони все перемагають. Звістно, і сьому загальному житю є місцеві особливости: флямандець з поля, вкритого самим вереском, має на чолї якийсь сум боязький, він не так сміло ступає, як флямандець розкішних торгових міст. Жінки, пишні своєю красою, гарного зросту, з свіжим рожевим обличем, наче вигодовані молоком та мясом, які були вони колись вимальовані безсмертним пензлем Рубенса. Усї фляманддї спокійні, з поважними рухами, але вживають богато пива, горівки й рідко яке свято, яка процесія обходилась без бійки та розбишацтва. Деякі села поблизу Брюселя далеко звісні своїми звичаями пімсти й задирливости. Найбільш ся нестриманість виявляєть ся в ті днї, коли провадять яку небудь лотерию, до якої вони дуже припадають.

Не такими рисами відріжняєть ся валон — тут уся романська вдача: сухий, костлявий з темним волосєм і темними очима, він вабить вас своєю веселою розмовою гумора й дотепности; він увічливий, щирий, жвавий отвертий. Він не має глибокої творчої сили, яку виявили флямандські різьбярі та малярі, в його думках не так богато дедукції, як інтуїції, він чулий і палкий в своїх почутях і радий віддати себе усього на щось велике, гуманне. Через усю історію свого краю він переніс гаряче палке кохання до волї — воля йому наче дорозше рідного краю, дорозше всього. За волю валон віддасть усе, без волї він не уявляє собі можливого житя...

Але й схожі риси між сими ріжними двома житями — і флямандець і валон оба гаряче люблять житя, люблять добру страву, тонке вино, веселі святкованя. Усї конґреси в Брюселї завше закінчувались чудовими святами, де смачні наїдки, сила напитків, гарна музика й веселі промови захоплювали своїм жвавим настроєм усїх чужинцїв,до яких бельґійцї завше ставили ся так прихильно. Валони особливо співачі — вони співають і на полї за роботою, й у ваґонї зелїзницї, й на вулицї, й на селянських святах — скрізь, де збереть ся молодь. Вони люблять співати, танцюючи свій національний танець — краміньон, або бельґійський хоровод, який вони дуже часто водять по улицях міст, і се нагадує

щось таке стародавнє, ще часи поганьства. Ся веселість допомагає валону в його скрутному робітничому житю, підтримує його в темних шахтах, де він коле вуголь, та всіх фабриках, якими вкрита східна Бельґія, — бо який ми бачимо дуалізм в національних рисах людности, такий самий дуалізм істнує в природі Бельґії: на сході тягнеть ся низина, яка де переходить в невеселі поля вереску й плохенького хліба, а де в плодючі сіножати, з годованою гарною худобою й чудовим хлібом. На заході шумлять річки Маас, Урта, Лесс, перерізуючи невисокі ланцюхи невисокі ланцюхи гір та горбків. Левади розтягають ся по схилах гір, села вкривають долини, до неба сягають високі димарі фабрик; скрізь країна повна життя, праці промислової краси. Освіта тут виявляєть ся в розвиненому громадському житю, в широко розповсюдженій взаємній запомозі, кооперації, в гарно впорядкованих школах, в широко розвиненій пресі (2000 періодничих видань). На півдні західної бельґії грамотні дають 75% Робітники добре з'орґанізовані й боронять свої права, але вміють і працю свою добре поставити.

Такі от дві нації складають ту людність, яку звичайно звуть бельґійцями, обидві люблять свою сторону, свій край, але не мають войовничого нахилу, неприхильні до військової тлужби.

Ще минулого року по всіх педаґоґічних бельґійських виданях йшли бесіди про те, щоб підняти в школярів почуте пошани до військової служби, до обовязків боронити свій край. Часопись »Ecole Nationale«, як по картах, усе пророкувала, що Бельґія мусить бути на поготові проти такого небезпечного ворога, як Німці, що Бельґія занадто мало дбає за оборону свого крю, що тих 100.000 салдатів, яких вона має, занадто мало в кождім випадку озброєного нападу на теріторію Бельґії з боку дужого ворога. Намічала ся потреба розжеврити патріотизм бельґійської молоді, яка захоплюєть ся більш соціяльними питанями, громадськими орґанізаціями й не оглядаєть ся на зовнішню політику, на зовнішню небезпеку. Пошколах побільшалось увагу на знайомство з рідним краєм, його кольонізаційною роботою, звернено увагу й на розвиток, моральну енерґію молоді, якої взагалі

бельґійцям ніколи не бракувало. По школах обговорювала ся на лекціях рідної мови ідея патріотичної праці на користь рідного краю, вивчили ся вірші, де лунає щира ласка до Бельґії. От — la Belgique est ma patrie et je l'aime de tout mon coeur, car a cette terre cherie je dois la vie et le bonheur... І на сих віршах виясняло ся, що рідний край — то є уся єдина Бельґія і її незалежність її люду, то є його велика воля й незалежність, рідний край то наша пісня, наші гарні річки, наш гай і поле, то усі ми в купі — бідні й богаті, старі й молоді. Любіть його, наш рідний край, служіть йому всіма силами вашого тіла й душі, боронїть його своїм розумом, своїми руками, ласкою вашого серця. Учителї звертають увагу учеників на прапор Бельґії й так викликують до нього пошану: наш прапор має три кольори — в його складї таїть ся кров, золото й жалоба. Він червонїє від крови усїх, що склали голови свої за Бельґію; шануйте мучеників. Він золотий від богацтва й слави нашого краю; ми можемо ними годувати ся. На нашому прапорі виразно виступає й кольор жалоби, то жалоба по всїх синах рідного краю, що полягли, здобуваючи волю, славу й долю своїй отчинї. Їх душі там з високого неба доглядають рідну Бельґію. Перед нашим трохкольоровим прапором схиляйте ся, дїти, юнаки.

В 1913 р. вийшла книжка капітана ґенер. штаба Бремера в Брюселї під заголовком: »Патріотизм перш усього«. Тут адютант ґенерального штаба отверто уясняє, яке небезпечне становище Бельґії межи таких могутнїх сусід — Германія, Анґлїя, Франція і як воно вимагає щирого, міцного почутя патріотизма. Усяке обезброєнє, пацифізм, посередництво держав Бремен визнає дуже гарними, але далекими ідеалами. А зараз (в початку 1913 р.) усї факти історії, дипльоматичні документи, переконаня державних дїячів не дозволяють Бельґії покладати ся на трактати, що забезпечують їй невтральність, тим більш, що війска її сусідів занадто небезпечно загрожують її межам, а ті картографами, які ширять ся сусїдом - нїмцем не дають нїякого сумїву в його аґресивних заходах. Бельґію охоронить тільки свідомий патріотизм і кождий бельґієць обовязково мусить виховувати

ся в свідомому розуміню небезпеки, яка загрожує рідному краєви, й знати, як богато залежить від сього уся будучність Бельґії. Страшні пророчі слова! Вони заздалегідь хвилювали бельґійську людність і при всіх змаганях мимоволї вставало питанє — чи має Бельґія єдине серце, яке може бити ся єдиним почутєм за увесь рідний край, за усю Бельґію, без місцевих поділів, коли флямандці виявляють ворожі почутя до своїх братів валонів з призирством ставлять ся до змагань грубих флямандців.

Якіж такі змаганя змогли розріжнити людність такої невеличкої території? Головним чином розріжнила їх мова. Дві мови — дві нації, дві мови — дві культури, дві мови — дві отчини; чи можна при двох мовах з'єднати ся щиро, певно, без облуди, в одну міцну державу, кохати один рідний крй і певно служити всім його потребам? Бельґія дала яскравий приклад, що вільний розвиток двох мов, двох культур не перешкоджає утворити одну державу, один державний патріотизм, який виявить ся так пишно на протязї останнього року. Воля мови — сей лозунґ лунав в Бельґії через кінець XIX століття; — без мови нема волї, казали флямандці. До 1830 року флямандці панували в Бельґії під охороною німецьких та голандських володарів; їх мова хоч не панувала, але через те, що вона близька до німецької й до голяндської вони не почували себе ображеними. З 1830 р. король Леопольд заводить в Бельґії так звану »Францизацію« — усе французьке панує. По конституції визнавали ся факультативно права мов, але французька визнана державною мовою, вона одна уживала ся в суді, в адміністрації, у війську. Громадянство витало французьку мову, яко мову волї, визволеня. Захоплені нею письменники в 1830 р. писали міністрам »Одномовність необхідний ґрунт за-для певного державного ладу й французька мова мусить стати мовою усьої Бельґії.

Але як же мало оно бути з Флядрією, яка не розуміла французької мови? Флямандці так кохали ся в своїй »старинній«, вона так підходила до їх флямандської окремішности, в ній заховані були усі скарби духа фламандського, — як їх висловити чужою мовою, знайти вирази для глубоких

народних думок, творчих змагань народного духа? Глухий з початку гомін, смілійше почав лунати чим раз далї. За-для флямандців-католиків французька мова викликала єретичнї постатї Вольтера, Русо, Дидеро, з нею могла ввійти єретична фильософія, зневіря. Протести єднали, протести орагані-зували з початку інтелїґентних флямандців; маса довго зіставала ся несвідомою,але незадоволеня з панованя чужої культури входило все глубше і глубше. По селах не знали французької мови й коли заводили французькі школи, селяне не посилали до них своїх дїтей: дїти мали балакати тою-ж мовою, яку вживали батьки. Селяне ще ставили ся до сього байдужно: довший час ріжні володарі казали їм, що вони мусять бути або австріяками, або французами, або голяндцями. Тепер їм казали, що вони бельґійцї,але вони увесь час зіставали ся флямандцями й не знали иньшої мови. Тепер, куди вони потикали ся, чи до суду, чи до якої адміністративної особи, чи інституції, вони чули французьку мову, вони її не розуміли, нею не мали змоги висловити ся. Се вражало їх, але тільки через 20 лїт вони виступили активно проти сих зневаг.

Революція 1848 р. налякала католицьке духовеньство. З 1850 р. починаєть ся боротьба, скликують ся конґреси в Ґентї, в Анверпії, які вимагають флямандській мові рівні права з французько-валонською. В 1873 бельґійський парлямент постановляє уживаня обох мов для судового слїдства і за-для адвокатів. В 1889 р. двомовність забезпечуєть ся в кождих дебатах. Закон 1898 р. вже рівняє флямандську й французьку мову, й усї закони, усї державні заяви повиннї бути видані на обох мовах і від урядовців вимагають знаня обох мов по всїй Бельґії. В школї флямандська мова входить по закону 1885 р., який просто вимагає уживаня сеї мови по середних школах та лїцеях Фляндрії при навчаню німецької, анґлійської мови, природознавства, історії й ґеоґрафії. Сама флямандська мова тоже ставила в курс навчаня. В ті часи могутня інституція флямандська лїберальна в купі з такою освітною католицькою орґанїзацією захожують ся енерґічно розповсюднювати книжку у флямандській мові, заводять книгарні, орґанїзують популярні

відчити сею мовою. Фламандці своєю боротьбою, своїми по слїдовними, викликаними їх протестами, законами, досягли повної рівноправности своєї мови, як в державних, адміні стративних, судових, так і в культурно-освітних справах. Але на жаль валони ставили деякі перешкоди на сьому шля ху культурної боротьби й, розлютовані дрібницями образли вими флямандці не задоволяли ся своїми забезпеченими пра вами, а виявляли свій націоналїзм в грубих нападах на валонську культуру, вони навязували свою мову, яко примусо ву за-для кождого бельґійця, без якої жаден бельґієць не може бути принятим ні до жадної висшої школи, не має права бути вибраним до парляменту, до всяких виборних служб. Ватажки флямандського руху на мітінґах висловляють дум ки, що мало бути свідомим флямандцем, треба бути діяльним, пропаґандувати перемогу в Фляндрії фляманьдської мови: не треба, — каже Поль-де-Монт, — двох мов, — усе на однїй нашій мові. Фляманцї зрікають ся ставити памятник славному письменникови Роденбахови через те саме, що він писав свої чудові твори по Французьки.

З культурного поля боротьба переходить і на економіч не — в коопераціях, в торговлї виступає фляманська особливість. Націоналїсти фляманські утворюють широкі комерційні асоціяції й устно й письменно провадять на фляманській мові. Католицьке духовеньство енерґійно підтримує усі фламандські національні прояви.

Фляманські націоналїсти користують ся всяким випад ком, щоб зміцнити свій рух. В поемах вони звертають ся до жінок Фляндрії й прохають їх »не балакати по французьки, щоб не губила ся рідна мова«. Вони протестують навіть про ти всякої реклями, яку у Фляндрії надрукують по французьки. Антверпен — се інтелектуальний центр фляманського руху, тут жаден громадський діяч не осмілить ся сказати промову інакше як по фляманськи, жадний мешканець не прийме квітка, написаного на французькій мові. Дуже часто виникають усякі несподівані непорозуміня: салдати, напр., дозволяють собі не слухати офітера, коли він говорить не по фляманськи, а коли офіцер за сю вимогу збив шаблюкою шапку з салдата, з за сього знялась у 1908 р. в Антверпії цї

ла колотнеча, уличні суперечки, величезні мітінґи, й уряд мусів висловити ся й ясно стати на бік салдата, бо в Антверпії військова команда повинна бути на флямандській мові. Але сі настирливі вимоги не можуть зменшити того поважного становища, якого досягли флямандці, заступаючи свої справедливі національні вимоги й обороняючи свою мову. Розумні представники сього руху не спочувають ніяким аґресивним нападам своїх земляків і, визнаючи волю й права валонів, заклали »Ліґу охорони вільного розвитку обох мов«. Правда, їх шляхетний замір не міг задовольнити національні потреби всіх бельґійців, їм не спочувають усі їх однодумці, але треба памятати, що флямандці довгий час почували себе в приниженому національному, економічному й культурному становищі. Мова — се їх лозунґ загального національного відродженя, свого власного житя серед своїх звичаїв, своєї естетики, своєї культури, своєї школи, не тільки початкової, але й середньої й висшої, якої вони ще досї не мають. Не маючи своїх висших шкіл, флямандці не можуть анї в промислї, анї в індустрії досягти потрібного знаня і се шкодить їх ідустріяльному розвою. Вони всїм своїм житєм пізнали ту правду, яку виголошує наука: »мова є нація; нема нації без мови«. Тим то вони так нервово стежать за тими талановитими письменниками Фляндрії, які пишуть свої твори на французькій мові.

Але є один бік шкідливий в флямандськім руху для єдности й незаложности Бельґії; сей рух не тільки національний, він расовий і, як такий, він викликає стародавнє расове співчутє флямандців до Германії; чимало ватажків флямандського національного відродженя дозволяли собі й в промовах і в пресї такі слова: Бельґія — се певний щит Германії від Франції«. Вона називали Германїю своєю »великою вітчиною«, або »нашою материю« Німці користували ся сим; їх мова, їх культура прокладала собі вільний шлях у Фляндрії, вона захоплювала торг флямандських міст, їх капітали керували міліонними підприємствами, вони позаводили свої школи й флямандці не сварять ся за се; тут виявляє себе так звана історична спорідненість, кревність проти якої трудно бороти ся, й уряд бельґійців не захожував ся проти

такого напряму флямaнд. симпатій. Явища війни показали, що бельґійський уряд розумів психольоґію народа: він знав, що коли перед бельґією стане хоч яка-небудь небезпека — й флямандці й валони забудуть всї свої сварки, зрічуть ся всяких позамежних симпатий, щоб боронити рідну Бельґію.

Цікаво, як відбиваєть ся на літературі Бельґії сучасне незалежне становище обох націй і їх мов. В Бельґії в 1900 р. налічувало ся людности 6,693,518 душ. З них на самій флямандській мові балакає 2,874,491 душ. Таких, що балакають по флямандськи й по французьки 801,587 душ. Але є й такі, що балакають по німецьки 28,314 душ.; таких, що знають французьку й німецку 8.238 душ.; таких, що вживають три мови — 42,889 душ. З сих цифр видко, що флямандська мова переважує всї другі. Але, як оглянути ся на давні часи, то видко, що французька мова ширить ся все більш та більш; взагалї цікаво з історичного боку переглянути розвиток трох мов в Бельґії; за пів століття маємо такі цифри: 1846 р. всїх мешканців було 4,337,196 д.; з них німецькою мовою балакало — 34,060 д., флямандською — 2,471,248 д. французькою — 1,827,141 д. В 1900 р. всїх мешканців було 6,693,518 д. а німецьку мову вживає вже 144,888 д., флямандську — 3,673,719 д., а французьку — 2,874,941 д. Тут бачимо, як богато побільшало німецької мови, але ще більше французька росте й ширить ся. По територїї з цілого простору Бельґії в 2.945,700 гектарів французька частина займає 1,531,000 гект.; під французьку інімецьку мову остаєть ся 1,475,000 гект. Німцї були вкраплені більш по торгових містих. Іміґрація німецька зростала що року більш. Але в Брюселї розвинула ся найбільш французка мова (77 на 100 мешк.), й Брюсель мріяв стати маленьким Парижем. З культурного боку можна упевнити ся, що ширить ся не сама французька мова, а більшає число бельґійців, які визнають право й вживають і французьку й флямандську. Осягнувши зовсїм незалежного становища за-для всїх мов, і валони й французи утворили чудову лїтературу, яка захоплює чужинцї своїм молодим талановитим завзятєм. Чи варта нагадувати такі славнозвісні імена як Метерлїнк, Верхарн, Доденбах, Лемонє. На флямандській мові творчість лїтературна теж

зростає, але не має ще таких блискучих постів, які з боку валонів уславили бельґійське письменство. Останніми часами межи поетами повстала згода, вони видавали свої часописі, свої книжки й братерськи висловлювали: »флямандці — валони, то наші особисті прізвища, але родинне наше імя — то є бельґійці«.

Письменик Камил Лемоне каже з гарячою щирістю: »вона живе, душа бельґійська, бельґійське серце з двох пар слів складене. Колись було воно пошматоване, але пізнійше склало ся з двох рас, які мали ріжні словесні вирази; односердно склало ся з двох країн, з яких одна, як золоте поле, доточена до другої блакитно-чорної й складає одну пишну одіж«. Другі — такі оптимісти — кажуть, що як що не має одного серця в народі Бельґії, то вже одна совість, одна свідомість напевно керує житєм обох національностий.

Становище освіти дуже гарне: на маленькій території Бельґії більш 9.000 початкових шкіл. З них 5.442 істнують на кошт комон і держави, 4.533 приватних. і субсидованих комунами й державою парафіяльних шкіл 2,611 (в 1905 р.) По сих школах вчить ся 894.540 дітей від 6 до 14 літ. З них 94% вчать ся безплатно. Мова ставить ся по волі комуни.

Обік з сим і по учительських семинаріях учеників вчать усі три мови, на яких може більшіст балакати по тих або других селах. Шкільні бібліотеки теж складают ься з тих книжок, якою мовою балакає місцева більшість. Школа працює без всякої централізації, прислухуючись до потреб і вимог місцевого люду, на ґрунті волі й національної незалежности й місцевої педаґоґики. Коло кождої школи ученики гуртують ся в ріжноманітні товариства, гуртки, позичкові й зберегательні каси, в які самими дітьми в 1905 р. внесено було до 12½ міл. франків. Шкільних товариств взаємної за помоги налічувало ся (за той самий рік) 3.235 з 372.723 членами. Гуртків молодежи за-для охорони звірят налічуєть ся більш 4.000 і в них 322.365 членів. Є гуртки місцевих рослин, памятників старинних, птацтва і т. ин. Всі ті гуртки мають великий культурний вплив і дають бельґійській молодежи по самих глухих селах громадське вихованє. Чимало товариств протиалькогольних. Се все дає здорову, енерґіч-

ну, самостійну молодїж, яка вміє спільно працювати й пере магає всї еґоїстичні дикі нахили. Учителї й учительки в Бельґії теж не живуть самотно, — серед них сила всяких гуртів, вони часто скликають ся інспектором на живу, корисну працю: складають усякі відчити, дискусії й т. и. Вони гуртують коло школи батьків та матерей і ширять між ними раціональні думки за-для вихованя своїх дїтей. Так стоїть народня національна школа й подвійна мова, (а по деяких і потрійна) нїгде не перешкаджає ясному розвитку дїтей а тільки робить школу рідною усьому людови

В Бельґії можна бачити, як усе житє перейняте ідеєю волї, незалежности; усяка централїзація противна бельґійському народови. Обік з незалежностю нації розвинута самодіяльність місцевих громад, комун або общин, які керують усім місцевим житєм, школами шляхами й т. и. Широкий розвиток комунальної автономії цїлком природне дїло за-для такого свідомого індивідуалїста, як бельґієць. Разом з певною свідомою індивідуальністю, бельґієць вміє шанувати чужу волю, самостійність; ось через що на території Бельґії могли вільно засновувати ся ріжноманїтні орґанїзації та інституції ріжних націй, ріжних соціяльних напрямків і ріжної віри, але здебільшого демократичних по завданям. Бельґія мала цїлком право називати ся соціяльною лябаторією. Тут розвинули ся величезні кооперативні, освітні інституції, — тут же і національне питанє розвязане було цїлком справедливо,і дві нації, з яких складала ся бельґійська людність змогли утворити собі такий осередок, в якім вільно могли економічно богатїти обі нації. За остатні роки змимали ся про як для фляминдців, так і для валонів. Се цїлком справедлипозиції за незалежний склад адміністративних інституцій, во, бо всякий адміністративний склад мусить бути природно звязаний з психольоґією і етноґрафією народа, а як в Бельґії два народи то їх не може задоволити централъно вироблений склад адміністративного правительства правлїня.

Тепер вся Бельґія знївечена страшним лихом, уся она зруйнована, захапана чужими жорстокими руками. Але якаб не була її майбутня доля, можна напевно сказати, що її житєва енерґія,її патріотична свідомість допоможе їй знов утво

рити собі вільні умови життя, в яких обі нації, сполучені єдністю території, знайдуть знову спроможність утворити найкращі форми одностійного життя.

Богдан Хмельницький в Галичині.

Ми, Українці американської землї, хоч відірвані від ста рого краю, хоч ділить нас велике море і чужі держави, все почуваємо в собі живу звязь з нашими заморськими братами, все цікавимо ся подіями в нашій вітчині, все раді би знати, чим тїшать ся і чим смутять ся наші далекі земляки. І цікавимо ся не лише теперішними справами нашої України, але і її давною історією, славними ділами наших прадідів, давими радостями і муками, які пережив наш нарід .

А найбільше ми любимо слухати про козацькі часи, коли наш нарід скинув з себе польське ярмо і сьміливо почав бороти ся за свободу рідної землї. Найгарнійші спомини приносять Українцеви часи, коли Богдан Хмельницький, найславнійший козацький гетьман, підняв повстанє проти Польщі і задумав визволити з довгого ярма цїлий наш нарід. Сї часи тим більше дорогі для нас, що тодї вперше прийшли козаки до Галичини і зворушили нарід до боротьби за наші права, — від сеї пори наш нарід почав змагати до гарнїйшої будуччини. Рік, в котрім се стало ся, **1648 р.** коли Богдан Хмельницький підняв повстанє проти Поляків і перший раз прийшов до Галичини, се рік, про який не можна забути Українцеви. В 1648 роцї Галичина збудила ся до нового житя.

Не було добра між нашим народом в Галичинї за польського пановання. Селяни були в великій нуждї і неволї, не вільно було хлопови виходити з свого села, не вільно купувати нїде землї, не вільно женити ся чи йти замуж по своїй волї, не вільно посилати сина до школи, не вільно записати своє майно дїтям. Селянин мусів працювати цїлими днями на панськім ланї під канчукм оконома, — а за те не мав навіть що з'їсти, мешкав у нужденнїй хатї, жив без просвіти, в голодї і холодї. Ще й пани знущали ся над людьми, за що небудь били-катували, збиткували ся над селянськими жінками, зводили на лиху дорогу бідні дївчата. По містах бу

ли наші люди більше просьвічені мали більшу волю. Але й вони терпіли великі утиски; не дозволяли їм ставити домів в середині міста, не допускали до ріжних ремесл, не давали торгувати своїми товарами. В більших містах (як нпр. у Львові) не вільно було нашому міщанови бути радним або посадником; руські міщани платили більші податки, як иньші, ще й мусіли на кождім кроці оплачувати ся польським урядникам; українські школи і братства терпіли переслідуваня; щирих Українців часто карали невинно, а навіть діти-школярі не могли перейти спокійно улицею, бо на них нападали за се тільки, що вони були Українцями! Не вільно було будувати мурованих церков, не вільно вести руських похоронів і процесий через місто, часом забороняли навіть дзвонити в дзвони; наша віра була в такій погорді, що церкви Поляки називали згірдно біжницями.

Тому цілий українский нарід був дуже невдоволений з польського петованя. І селяни і міщани, і бідні і богаті чекали лиш хвилї, коли буде можна скинути з себе чуже ярмо, стати назад панами на своїй землї.

Тому всї дуже заворушули ся, коли весною 1648 р. зачули, що козаки роблять повстанє проти польських панів. Всї знали, що козаки се наші люди, що з давна втікали перед панщиною далеко над Днїпро, у вільне Запороже і там заложили демократичну україську державу. Запорожцї вже від пятьдесяти років робили повстанє, але Поляки все їх подужували і примушували до послуху Польщі. Тож всї думали, що й тепер війна піде нещасливо для козаків і всї жалували хоробрих українських лицарів.

Але вже в маю 1648 р. прийшли несподівано веселі вісти. Якби блискавкою розійшла ся по галицьких селах і містах новина, що гетьман Богдан Хмельницький побив польське війско на **Жовтих водах**; старший над тим війском Степан Потоцький був ранений і зараз таки умер, а його жовнїри або погибли або пійшли в козацьку неволю. В тиждень по тім прийшли ще веселійші вісти: була знов битва під **Корсунем** і козаки знов розбили польське війско; два польські гетьмани і вся військова старшина і богато шляхти пійшло в козацьку неволю! Радість підняла ся між нашим народом:

»висипав ся Хміль із міха, наробив Ляхам лиха«, співали про Хмельницького.

Аж тут не лиш звістки приходили, але стали показувати ся й ті, що були при козацьких битвах. От жене візком якийсь панок, цілий блідий і трясеть ся зі страху; де стане, там оповідає про велику силу козаків, про се, як вони бють панів і як їх треба боятп ся; і чим скорше поганяє коняку, щоби його часом не здігнали козаки. Нарід нїби жалує пана, а потихоньки тїшить ся, що панам біда. Стали приходити й висланники від козаків. До монастирів, до попівських домів заходять якісь черцї та черницї з далека; по ярмарках та по сїльських коршмах видно повно чужих дїдів з довгими бородами. Зайде такий дїд до селянської хати, угостять його гарно, то він стане оповідати, які то кривди терпить наш нарід від Поляків і що вже пора скинути з себе пансько-польське ярмо, пора стати панами у своїй хатї. А далї виймає зза пояса письмо з великою печатю і се письмо від самого гетьмана Хмельницького. Гетьман зазиває весь український нарід, щоби всї піднялп ся на польських панів і злучили ся з козаками. Як проженуть Поляків із України тодї не буде вже нїкому ніяких кривд; селяни мати'муть волю від панів, міщан нїхто не буде утискати, прадїдної віри не буде нїхто переслїдувати.

Нарід приймав з горячим одушевленєм зазив гетьмана. Селяни вже лише й говорять про се, якби позбути ся панів. Сходять ся по хатах і радять; згадають свій піт, свою тяжку працю на панськім ланї, відказують на Поляків. Дехто горячійший вже й зачав рахувати ся з своїми гнобителями; тут побили якогось лютого оконома, там спалили стирту, деинде знов не хотїіли йти на роботу, хоч наближали ся жнива, — дарма пан грозив строгими карами. Селяни ще й гордо відповідали панам, говорили, що недовго вже Польщі панувати. По селах ішов шум як перед буреєю.

По містах наші міщани також радісно приняли вісти про побіди козаків. Але щиро не могли про се говорити. По містах було богато Поляків, стояло на сторожі польське війско; сторости мали позір на Українців. Треба було поступати обережно, пильнувати ся перед чужими; і то не лише пе-

ред чужими, але й перед своїми, бо богато українських міщан спольщило ся і стало ще гіршими ворогами для своїх, як Поляки. Наші міщани робили тайком сходини то по церквах, то десь далеко на передмістях. Роздумували над тим, що робити. Всім подобав ся зазив гетьмана і всї радо готовили ся давати поміч козакам. Міщани були просьвічені і письменні і зараз вже стали писати листи до козаків; оповідали, які то діють ся їм кривди і просили гетьмана, щоби приходив до Галичини визволяти свій нарід із ляцької неволї. Щоби приготовити ся на час війни, купували рушниці, по пивницях топили олово на кулї і ковали шаблї.

Всї чекали нетерпеливо, що далї буде. Так перейшли жнива. Але в осени, з кінцем вересня, рознесли ся вісти про нову побіду козаків — під **Пилявцями**. Се була побіда ще більша як на Жовтих водах або під Корсунем. Тут було зібране ціле польське військо, то на польських панів напав такий страх, що в ночи стали втікати в Польщу. Ніхто не хотів слухати приказів старшини, кождий дбав про себе, як би знайти ся найдальше від страшних козаків. На місци лишив ся їх табор повний всякого богацтва і розкоші; килими, дорогоцїнні футра й убраня, золоті й срібні миски, тарелї, дзбанки й чарки, шаблї оправлені сріблом і дорогим камінєм, стрільби, сїдла, всякі присмаки варені й печені, меди, вина, наливки, — все те забрали козаки. Козацьке військо мало здобичу як ніколи. Сьміяли ся Запорожці: »Добре, добре пани вибрались на весїлє і бенькет на славу задали; тільки кошту богато положили, сто тисяч скарбу проциндолили!«... Недовго потім в Галичинї заявили ся цїлї громади втікачів панів, що мов безумні гнали кудись на схід. Рівночасно рознесла ся чутка, що Богдан Хмельницький з славним військом запорожським іде до Галичини.

Чутки були правдиві. До Галичини ввійшло козацьке військо. Весь нарід ішов на дороги дивити ся на козаків.

Попереду перед військом їхали музики: довбуші, трубачі, сурмачі; грають на всїляких інструментах, аж луна йде. Далї їдуть козаки на конях, у високих шапках, у красних жупанах зі стрільбами та списами. Декотрі з бунчуками в руках: се старші: отамани, сотники, полковники. Дехто вспів

побачити й самого гетьмана Хмельницького: їхав на великім вони, в руцї мав гетьманську булаву, одїж аж сияла від золота і дорогого каміня; побіч нього були осавули, судії, обозний і писар. За кіннотою гуркочуть гармати; далї їдуть з порохом, кулями і харчами. Над війском мають у воздусї ріжнобарвні прапори; кождий козацький полк має свій прапор.. Все війско прибране гарно, не даром взяло велику здобичу на панах; всї сьміливі, всї сьміють ся ,шуткують, хоч є між ними і молоденькі хлопцї і старі козарлюги.

Нарід дивив ся мов остовпілий. Дотепер все було панське, польське, чуже, все гордувало нашим селянством, а от тепер як би з казки прийшло наше війско, наші українські лицарі, що не соромлять ся хлопа, для всїх привітні, всїм несуть щастє і волю. Дивуєть ся нарід.

Але не час було дивувати ся; козаки йшли не на весїлє а на війну. Показують ся знов піхотинцї; се не козаки з над Днїпра, лиш селяни з ріжних околиць України. Знати, що не в розкоші жили, бо не всї навіть в чоботях, не всї в цїлих свитках; хто що мав у хатї, несе з собою: сей рушницю, той сокиру, иньший доброго бука. І всї вони веселї радісно гукають: нема пана, нема пана, будемо панувати!

Хто лиш дивить ся на війско тому приходить охота й собі воювати панів. Біжить нарід до свого села брати яке небудь оружє. Тут знов новина: нема пана, злякав ся і втїк у Польщу. Нарід кидаєть ся на польський двір, розбиває двері, бє вікна, виносить столи, крісла, скринї зеркала, образи зи килими; все ломить, розбиває, нищить. З пивниць добувають меди, пива, з комори харчі, ріжуть панські воли, барани кабани, — роблять собі бенькет за всї часи. Вкінцї підкладають огонь під панський двір; нехай полумя знищить все, щоби не лишило ся й слїду, де жив пан. З радости, що буде воля, люди не знають, що роблять — лютують безтямно.

Таке робить по всїх селах. Але по кількох днях приходить назад тверезість. З села прогнали пана, — се правда; але пан ще може вернути ся. Може приїхати до міста за війском і завтра приїде карати підданих? Не можна лишати ся в селї без оборони; треба якось забезпечити ся, треба завести своє війско. Як зробити таке війско, на се у всїх одна дум

ка: так як у козаків. Лучать ся селяни в десятки з отаманами на чолї, з десяток роблять ся сотнї, що мають над собою сотників. Сотниками і десятниками стають не панські підлизнї і не ті, що мучили народ разом з панами, лиш ті, котрим нарід найбільше вірить, ті що сьміливо бороти муть ся за волю. Кожда сотня має також хорунжого, що перед хлопським війском носить хоругов; декотрі села мають і свою музику, свої труби й тарабани. Нарід розділив між себе стрільби, що були в селї і всяке оруже, що знайшло ся в дворі; як де були гармати, то й вони належали тепер до сїльського війска.

Як вже люди зробили порядок у себе тодї ідуть сотнями до инших сїл, помагати проти панів. Бо декотрі пани позамикали ся зі службою в дворах, не хочуть піддати ся народови. Аж з великим трудом і більшою силою людий можна їх добути. Над паном, що дістав ся в руки селянам, робили суд. Лихого пана без милосердя забивали, відрубували йому голову або живцем топили в рїцї; як пан був лїпший і дехто з селян обставав за ним, то громада пускала його вільно і тільки забороняла вертати ся до села.

Народне повстанє ширило ся по цїлій Галичинї. Всюди грабовано і палено панські двори, убивано шляхту, заводжено селяське війско.

Найлїпше з'орґанїзувало ся покутє, околиця Коломийщини. Тут був приводирем повстаня Семен Височан, чоловік богатий і сьміливий. Його батько здобув майно у походах на Татар, — відбирав їм здобичу, яку щорічно забирали по галицьких містах і селах. Щастє помагало й Семенови і він зібрав богато золота, срібла і дорогих убрань, нераз віз цїлі вози всяких скарбів. Тодї було ще богато пустих ґрунтів, тож Височан став приводити на них людий і закладати вільні села без панів. Так заложив він Свободу Височанську. Старости дуже переслїдували його за се, але він мав силу і не бояв ся їх. В горах між лїсами поставив собі двір і сидів у нім якби який князь. Звідти воював зі шляхтою, забирав її ґрунти, руйнував двори. Здобув собі велике значінє і повагу, нїхто не сьмів йому противити ся; навіть гірські опришки слухали його.

Як прийшли козаки до Галичини, Височан обняв

провід над селянським повстанєм на Покутю. Головний табор заложив у місточку Оттинії. Тут сходили ся до нього селянські ватаги з усїх сторін; його війско зросло у величезну силу пятьнацять тисяч люда. Мав свої гармати хоругви і музику, своїх полковників, сотників, отаманів і хорунжих. Головними старшими побіч Височана були руський шляхтич Лесь Жураківський, делятинський піп Андрій і попович Яремко з Товмача. Війско розходило ся по селах, палило двори й убивало шляхту. Головним ділом Височана було здобутє замку в Пнїву .Тут зібрало ся богато панів, що не змогли втечи дальше в польщу і боронити ся завзято. Височан окружив замок з усїх сторін селянським війском, добув його і винищив панів. Замок зруйновано і він до нинї лежить у звалищах.

Коли так бунт ширив ся по селах не дармували й міста. Хоч наші міщани давно вже приготовляли ся до борби, то повстанє ішло їм тяжко. Міста були тодї обведені мурами й ровами. а замків стерегло польське війско. Поляків було більше як Русинів і нашим людям було тяжко зробити повстанє, опанувати місто і вигнати Поляків. В богато містах зараз з початку придушено повстанє, в иньших не прийшло до ніякої боротьби. Все таки в деяких містах взяли верх наші люди, поубивали або вигнали польських урядників і запанували в містї. Початок міським рухам дала Теребовля. Коли наші міщани довідали ся, що наближаєть ся війско Хмельницького, подїлили ся козацьким звичаєм на сотнї, вибрали собі нову старшину і стали робити порядок у містї. Міщан Поляків, з котрими здавна жили в незгодї, вигнали з міста, самі напали на королївський замок, здобули його і пограбили. Потім зруйнували також латинський костел і дім польського ксьондза.. Докінчивши роботу в містї, пішло міщанське війско на села, помагати селянам у їх боротьбі. Таке дїяло ся і в иньших містах.

Тимчасом гетьман Богдан Хмельницький ішов чим раз глибше в Галичину. По дорозї заняв Збараж, Броди, Тернопіль і инші міста та місточка. Дня 8. жовтня 1648 р. був вже під Львовом.

Руські міщани зі Львова давно вже призивали козаків до себе, навіть львівський епископ мав писати до Хмельницького. Тепер заходили до них тайком козацькі висланники. Міщани збирали ся часто на сходини в теперішній Волоській церкві і радили, що мають робити. Один з них, Юрій Коваль, заложив у своїм домі кузню та робив всяке оруже і виливав кулї для наших міщан. Але задумане постанє не удало ся. Стало ся так, як у инших містах, де було більше Поляків як Русинів. Міський уряд довідався про наміри нашого міщанства, арештував проводирів і всіх наших віддав під нагляд Поляків. Наші міщани залякали ся і не сьміли вже робити повстаня. Хмельницький даром чекав від них помочи. З козаками злучили ся тільки львівські передміщани і помагли їм вірно в війнї. Але й Богдан Хмельницький мав тодї инші пляни, хотів іти дальше в Польщу і не вів облоги Львова; тільки селянські вїддїли кидали ся кілька разів на місто і здобули твердиню Високий Замок. Гетьман приняв від Львова грошевий окуп і відступив від облоги; ходив ще під инший город Замостє, а потім вернув ся назад на Україну.

Коли не стало в Галичинї козаків з гетьманом Хмельницьким, скінчили ся ті нещасні хвилини, які пережив наш нарід за час його побутя в Галичинї. З Польщі почали вертати ся пани шляхта; зразу несьміливо по одному, потім чимраз більше. Прийшло й королївське військо. По селах настала розпука плач й риданя. Перше всї думали, що на віки минуло ся шляхотське пановане, що будемо самі собі панами, — а тепер Поляки вертали ся назад! Нарід боронив ся, що мав сили. На покутю, де верховодив Семен Височан селяни обставили Днїстер сторожию, повитягали з води пороми і видали приказ убивати кождого Поляка, який лиш покажеть ся. Але польське військо було немале, перейшло через Днїстер. Селяни заступили дорогу своїми відділами, — зведено кроваву битву. Поляки подужали наших; богато селян погибло на місци, богато було ранених. Сам Височан пішов до козацького війска, а гетьман зробив його полковником.

Польща знов запанувала в Галичинї. Жорстоко карали тепер пани хлопів. Польське військо пішло по селах, палило

хати, забирало збіже й худобу людям. Хто боронив ся, того мучили й убивали; одних вішали; других топили, инших вбивали на паль; не щадили навіть дітий. Всіх селян примушено робити панщину, ще й наложено на них тяжкі податки. З міщанами зробили в містах порядок польські урядники. Ні-нащо пішла вся боротьба; воля не вернула ся...

Богдан Хмельницький заходив до Галичини ще двічи, але прихід його не мав для народа такого значіня як перше. В 1649 р. гетьман обложив польське війско під Збаражем, а потім під Зборовом мало не взяв у неволю самого короля,— але на жаль Татари, які помагали козакам, в останній хвилї зрадили наших і Хмельницький мусів зробити мир з Поляками. В 1655 р. Богдан Хмельницький був знов в Галичинї, але тодї знов були з ним Москалї, бо гетьман війшов у союз з Москвою. Українцї дивили ся неохотно на таку спілку, бо Москалї для нас чужі люди і грубо поводили ся з народом. Хмельницький побив Поляків під Городком і почав облогу Львова. Страх пішов по Польщі. До гетьмана прийшли посли від польського короля просити милосердя. Королева прислала жінцї Хмельницького дорогоцінне намисто і в листї молила її, щоби вставила ся перед гетьманом за Поляками. Так зміняєть ся людська доля: найяснійша королева мусїла просити козацьку жінку!... І королївські посли також низько кланяли ся Хмельницькому. Тодї він просив їх сїдати і сказав таку байку:

»В давні часи, говорять, жив у нас один богатий селянин; всї мусїли завидувати йому. У того селянина був домашний вуж, котрий нїкого не кусав: господарі ставили йому все молоко до ями і він часто ходив між людьми по хатї. Одного разу дали дитинї молока; прийшов і вуж і став пити молоко з миски; хлопець ударив його по голові, а вуж вкусив хлопця. На жалісний крик дитини прибіг батько і довідавши ся, що вуж вкусив сина, кинув ся бити гадюку; вуж зміг вложити голову до ями, але хвоста не міг сховати; господар відрубав йому хвіст. Хлопець умер від укушеня, а вуж остав без хвоста і від того часу бояв ся виходити з ями.

»Скоро потім богатство сього чоловіка зменшило ся, дальше він прийшов до великої нужди. Хотів довідати ся

про причину сього. Пішов до знахорів і сказав їм: »Скажіть прошу вас, що се значить, що в давнійші роки я менше робив, а всього було у мене богато: у нікого не було таких гарних волів, як у мене, у нікого не мали вівці такої красної вовни, ніде кобили не мали таких гарних лошад, ніде поля не родили скільки збіжа, в ніякій пасіці не було скільки пчіл; мої стада були здорові. Я сам не знав ніякої журби і до моєї хати заходили гості; у ніякого сусіди не було такої численної родини; старець не відходив з моєї хати з пустими руками; в нічім не було недостатку, всякого добра було у мене богато. А от за кілька років розійшло ся все, що я зібрав за ціле житє і нема між сусідами біднійшого від мене; і хоч роблю і працюю, нічо не йде менї в користь, лиш з кождим днем гірше і гірше. Скажіть, як знаєте, звідки моя біда і що тут робити?«

»Йому відповіли: »Поки ти давнійшими роками добре обходив ся з своїм вужем, він приймав на себе всї нещастя, що тобі грозили, а тебе робив вільним від них; а тепер як прийшло до вороговання між вами, всї біди пішли на тебе. Як хочеш давнійшого щастя, погоди ся з вужем«.

»Тоді жінка того чоловіка дала вужеви молока, вуж наїв ся і знов свовав ся у яму. Господар чекав кілька днів і потім став намовляти вужа, щоби завязав з ним давну дружбу. Тоді вуж відповів йому: »Дарма бажаєш, щоби була між нами така любов, як давнійше, бо як я подивлю ся на мій хвіст який я стратив ізза твого сина, зараз вертаєть ся менї гнів; а як ти згадаєш, що стратив сина, зараз завитає в тобі батьківське невдоволенє, так, що ти готов розбити менї голову. Тому досить буде любови між нами як ти будеж жити у своїм домі, як тобі подобаєть ся, а я у своїй ямі і будемо собі праятелями — з далека«.

»Тако саме стало ся, — говорив дальше Богдан Хмельницький, — між Поляками й Українцями. Були часи, коли ми в великій польській державі жили у спільнім щастю, тішили ся спільними нашими успіхами. Козаки не допускали до королївства і небезпеки і самі приймали на себе удари ворогів; мешканці Польщі давали козакам свободу і не гнівали ся на се, коли ми пили те молоко, що знаходили по ку-

тах, де не дійшли ще Поляки. Тоді польське королївство процвитало і блестїло щастєм в очах всїх народів, всї народи йому завидували; нїхто не нападав на Польщу, а куди йшли польські війска разом з козаками, всюди перемагали, всюди співали побідні піснї. Але потім Поляки стали нарушувати свободу Українцїв і зачали бити їх по голові, а Українцї, як їх заболїло, стали кусати, і так вигинуло богато Українцїв і пропало богато Поляків. Від того часу, як прийдуть обом народам на память біди, які зробили однї другим, відразу повстає гнїв і хоч зачнуть мирити ся, з якої недудь причини приходить до війни. Навіть наймудрійший чоловік не зумів би довести до сього, щоби між нами настав твердий і тривкий мир, — як тільки так: нехай Поляки звернуть нам все, що належало до руських князїв, нехай звернуть козакам цїлу Україну, аж до Володимира, Львовав. Перемишля і Ярослава. Тоді ми будемо собі сидїти у своїй Українї, як той вуж у ямі. Але я знаю, поки лишить ся в Польщі хоч би тільки сто панів, вони не згодять ся на се; а козаки поки будуть мати оружє, поти не вступлять ся від свого«.

Поляки не послухали козацького гетьмана. А Хмельницький не мав такої сили, щоби накинути Польщі свою волю, — козацьке війско знов пішло з Галичини. А наш нарід в Галичинї лишив ся дальше в польскій неволї і пани далї »били по голові« і бють нас до нинї...

Чому се так не удали ся нашим прадїдам війни з Польщею? Ріжнї були причини.

Перша — не було **просьвіти** між нашим народом. Між селянами дуже-дуже рідко; вже то польські пани подбали о се, щоби хлоп був темний і непросьвічений, бо тодї був покірнїйший, лекше йшов панови під руку. Міщани були більше просьвічені і щиро заходили ся коло науки, закладали школи. Але вони на жаль писали якоюсь дивовижною мовою, нї то нашою, нї московською нї церковною; таку мову ледви сотий розумів і на такій мові не могла розвивати ся просьвіта. Українцї не читали книжок, не знали, що дїєть ся на сьвітї,то й не знали як собі дати раду з Поляками. Селяни й міщани відважно пішли до боротьби, прогнали панів з Га

личини, але дальше не знали, що робити. Здобули пановане, але панувати не вміли. Знали валити старий польський будинок, будувати свого, українського не вміли.

Друга причина — не було у нас **орґанїзації.**

Як почало ся українське повстане ,настав страшний не лад в Галичинї. Кожде місто, кожда громада, кождий повіт робив все на свою руку, не дбав, що роблять инші. Поляки вернули ся з великою силою й по одному побили наші села. Якби всї повіти були зорґанїзовані хоч так, як зорґанїзував Семен Височан Покутє, ми були би не дали ся. Тодї також намножило ся по селах богато злодіїв, розбійників, що піби то воювали панів а по правдї грабили що лиш дало ся. Не було кому удержати лад і порядок. Нїхто не подбав о се, щоби звести справедливі суди, забезпечити всїм майно і житє. Тому Поляки могли голосити, що наші повстанцї се злодії і розбійники; тому і сам нарід зневохотив ся до боротьби... Якби був настав лад, люди моглиби віддавати ся спокійно чи хлїборобству чи ремеслам чи торговлї, — тодї українське пановане подобало ся всїм, всї трималиби ся його сильно і тодї нїхто не подужав би Українцїв.

Третя причина — не було **єдности з рештою України і віри у свої сили.** Не всюди лучили ся наші люди з війском гетьмана Хмельницького. Деякі селяни не могли приступити до козаків, бо боялн ся панів. Але инші і могли злучити ся з повстанцями а не хотїли, — воліли панську ласку і тверду панщину. Не вірили вони, що можна чогось доборотн ся і своїм зневірєм всїх знеохочувати. Минуло вже 250 років від часу коли Богдан Хмельницький заходив до Галичини, — а сї події дотепер для нас цікаві і важні. Повинні ми вчити ся з них, як нам тепер і на будучність жити. Повинні ми наслїдувати великі наміри прадїдів наших, повинні вчити ся від них одушевленя і завзятости. Але повинні уникати тих і помилок, які їх загубили...

Просьвіта і орґанїзація, єдність і віра у власні сили отворять нову будучність для нашої України!

КИРИЛО-МЕТОДИЇВСЬКЕ БРАЦТВО.

Розкажемо тут коротко, що таке було »Кирило-Методи ївске брацтво«, яке стало приводом до арештованя Шевчен ка і його товаришів.

Треба знати, що до недавна всякі документи і матерія-ли що до сього були недоступні, аж доперва перед якими 11 літами їх оповіщено.

Перед 1845 роком в Київі зібрав ся гурток молодих, щирих Українців, як Гулак, Білозерський, Маркович, Пиль чиков, Навроцький і др., а 1845 явив ся тут і Шевченко. Бу ло йому тоді 31 літ і слава його як великого поета, була тоді широко звісною. Шевченко висловляв в своїх поезіях такі незвичайні думки, які незвичайно підносили духа сего гурта.

Куліш каже: »Спів Шевченка (його поезії) був для сеї молодіжи гуром воскресної труби архангела«.

Року 1846 засновано тут товариство, т. зв. »Кирило-Методиївське Брацтво« а думку до сього дав Костомарів.

Кождий член сього товариства присягав при вступі в члени, що свій талан, працю, маєтки і др. буде ужи-вати на користь тих справ, для яких се Т-во засноване.

Колиб котрому з членів довелось терпіти за визначні т-вом цїли, то він присягає, що не виявить других товари шів.

Колиб хто з членів попав в руки ворогів, а його родина була в нужді, то товариство має її спомагати.

В т-ві мала бути цїлковита рівність.

Товариші мали носити перстені зі словами: »Кирило і Методий — січень 1846«. На печатцї були слова: »Розумій те істину і істина освободить вас«.

Число братчиків (членів) було около 100. а найперші Костомарів, Куліш і Шевченко. З огляду на небезпеку спи су членів не було.

Якаж була цїль сего брацтва? Ось що говорило ся в ста тутї Брацтва:

1. Задачию Кирило-Методиївського Брацтва є — ста рати ся о знесене крепацтва.

2. Старатись о ширенє письменности й осьвіти між народом і для того мали братчики завести приватні школи всюда по Україні, в яких мали вчити свідомі укр. студенти.

А дальше сей статут говорить таке:

3. Українці мають становити вільну окрему державу, якою правилиби люди вибрані народом, а не з походженя.

4. В такій державі має бути загальна рівність і має бути знесена ріжниця станів.

5. В школах і урядах має вживати ся рідної мови.

А щоби сього досягти братчики рішили зєднатись з другими народами — Москалями, Поляками, Чехами, Сербами і др., щоби разом стреміли до утвореня великої славянської держави, де кождий народ буде свобідний і рівний з другим. Сею великою славявнською державою малаб правити спільна славянська рада з заступників усіх Славян.

Самостійна Україна — се головна ціль братчиків. Ось що писали вони в відозві до Москалів і Поляків:

Братя Великороси і Поляки!

Отсе мовить до вас Україна, нещасна сестра, яку ви розшарпали.....

Прочитайте се братнє посланіє, розміркуйте велику справу вашого спільного визволеня, знищіть в серцях ненависть один до одного....і нехай буде метою кождого з вас: славянська спілка, загальна рівність, згода і любов Господа нашого Ісуса Христа.

А в відозві до Українців говорило ся:

Братя Українці по обох сторонах Дніпра, ми даємо се вам під розвагу. Прочитайте уважно і нехай кождий думає, як би сього досягнути і як би було ліпше. Коли пильно застановитесь, то коли прийде пора застановитись о сім, Господь дасть вам розум і знанє.

Бачимо, які великі і взнеслі цілі поставили собі братчики. Гарно проводили они свої сходини, обговорювали минувшість України і робили пляни для будучої роботи. А Шевченко слухаючи ті розмови списував по свому ті великі думки, ті нестерті сьвяті слова в безсмертні вірші.

Але недовго судило ся працювати братчикам над добром України і разом і всеї славянщини. Зараз слідуючого

1847 року студент Петров доніс про істноване Кирило-Методієвського Брацтва; братчиків арештовано і покарано, а найгірше Шевченка, бо на досмертну військову службу на Сибіри.

Ось так виглядало Кирило-Методиївське брацтво. Річ певна, що з тут сказаного можна і для нашої нинішної народної роботи богато навчити ся.

Слід також звернути увагу і на се, що братчики в своїм статуті і відозвах уживали назв: »Україна, Українці«, а не Малороси чи що. Вже тоді, 1846 вони сьвідомі були того, хто вони і який їх народ — значить рівно 70 років назад. Се були перші українські політики і визначні патріоти, що вже так ясно зрозуміли справу України і задачею ставили собі визволене свого народу і своєї землі з рук чужих. А між ними визначне місце занимає і Шевченко.

Ів. Франко.

КАМЕНЯРІ.

Я бачив дивний сон. немов передомною
Безмірна, а пуста і дика площина,
А я, прикований ланцом зелїзним стою
Під високенною ґранїтною скалою,
А далї тисячі таких самих, як я.

У кождого чоло жите і жаль порили,
І в оці кождого горить любови жар,
А руки в кождого ланци мов гадь обвили,
А плечі кождого до долу ся схилили,
Бо давить всїх один страшний якийсь тягар.

У кождого в руках тяжкий зелїзний молот,
І голос сильним нам з гори мов грім гримить:
»Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, нї холод
Не спинить вас! Зносїть і труд і спрагу й голод
Бо вам призначено скалу сесю розбить«.

І всї ми як оден підняли в гору руки
І тисячі молотів о камінь загуло.
І в тисячні боки розприскали ся штуки
Та відривки скали; ми з силою розпуки
Раз по раз гримали о камяне чоло.

Мов водопаду рев, мов битви гук кровавий,
Так наші молоти греміли раз у раз,
І пядь за пядею ми місця здобували. —
Хоч не одного там калїчили ті скали, —
Ми далї йшли, нїщо не спинювало нас.

І кождий з нас не знав, що слави нам не буде
Нї памяти в людей за сей кровавий труд,
Що аж тодї підуть по сїй дорозї люде,

Як ми пробєм єї і прорівнаєм всюди,
Як наші кости тут під нею зогниють.

Та слави-ж людської зовсім ми не бажаєм,
Бо не герої ми і не богатирі.
Ні, ми невільники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волї стали,
На шляху поступу ми лиш каменярі.

І свї ми вірили, що своїми руками
Розібємо скалу, роздробимо ґраніт,
Що кровю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прийде нове житє, добро нове у світ..

І знали ми, що там далеко десь у світї,
Котрий ми кинули для праці, поту й мук,
За нами сльози лють мами жінки і дїти,
Що други й недруги гнївнії та сердиті
І нас і нашу мисль і дїло те скинуть

Ми знали се, і в нас нераз душа болїла
І серце рвало ся і груди жаль давив.
Та сльози анї жаль нї біль пекучий тїла,
Анї проклятя нас не відтягли від дїла,
І молота нїхто із рук не опустив.

І так ми далї йдем в одну громаду скуті
Всесильнов думкою, а молоти в руках.
Нехай прокляті ми і світом позабуті,
Ми ломимо скалу, рівнаєм правдї путі,
А щастє всїх прийде по наших аж кістках.

ДОМАШНА КУХНЯ або наука ЯК ВАРИТИ І ПЕЧИ

Часть І. Ціна 75 цт., в оправі $1.00.

Ruska Knyharnia, 848-850 Main St., Winnipeg, Man.